

ОТТУКА ЗАПОЧВА БЪЛГАРИЯ

МАТЕРИАЛИ ОТ ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА
КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ИСТОРИЯ,
АРХЕОЛОГИЯ И КУЛТУРЕН ТУРИЗЪМ
„ПЪТУВАНЕ КЪМ БЪЛГАРИЯ“ – ШУМЕН,
14–16.05.2010 ГОДИНА

Редакционна колегия:

Акад. проф. дин Васил Гюзелев

Чл. кор. проф. дмн Дамян Дамянов

Проф. дин Иван Божилов

Проф. дин Иван Йорданов - отговорен редактор

Проф. дин Илия Илиев

Проф. дин Вера Бонева

Доц. д-р Христо Харитонов

Гл. ас. д-р Тодор Тодоров

Мария Георгиева

© Авторски колектив, 2011

© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2011

ISBN: 978-954-577-588-8

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ
НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР ПО
ВИЗАНТИНИСТИКА КЪМ ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“

ОТТУКА ЗАПОЧВА БЪЛГАРИЯ

МАТЕРИАЛИ ОТ ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА
КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ИСТОРИЯ,
АРХЕОЛОГИЯ И КУЛТУРЕН ТУРИЗЪМ
„ПЪТУВАНЕ КЪМ БЪЛГАРИЯ“ – ШУМЕН,
14–16.05.2010 ГОДИНА

Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски“,
Шумен, 2011

<i>Toni Filiposki</i> The Ohrid bishopric in the IX th century.....	276
<i>Георги Атанасов</i> Печатите на българските владетели от IX-X век в Дръстър (Силистра).....	286
<i>Цветана Чолова</i> Преславската висша школа и образованието в европейския Югоизток през средните векове.....	294
<i>Христо Трендафилов</i> Цар-симеоновият гастрол на 9. Іх. (923/924): деконструкция на архитипа.....	311
<i>Тодор Тодоров</i> Византийският титул магистър в историята на Първото българско царство.....	330
<i>Бистра Николова</i> Цар и Анахорет. Пътуване към светостта.....	338
<i>Николай Алексеенко</i> Паметници археологии в ряду источников по популяризации и развитию современного туризма: несколько новых моливдовулов болгарского происхождения.....	352
<i>Антон Мохов</i> Ведомство τοῦ ὀξέου δοῦμου в конце X-XI в. (по данным сфрагистики).....	360
<i>Константин Тотев</i> Византийски печати - инталии от Средновековна България (Добавки и корекции).....	371
<i>Валери Йотов</i> Нови данни за Ранносредновековни български некрополи.....	385
<i>Гергана Илиева</i> Кръстовете от вътрешния град на Плиска (X-XI в.).....	392
<i>Константин Константинов</i> Типология и разпространение на цилиндричните маслбойки от Средновековна България.....	407
<i>Стоян Витлянов</i> За една бронзова украса от Велики Преслав.....	414
<i>Тихомир Тихов</i> Колективна находка на костени предмети от фонда на РИМ - Шумен.....	419
<i>Тодор Овчаров</i> Селища от Първото българско царство във Великотърновска област.....	430

ПЕЧАТИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ ОТ IX–X ВЕК В ДРЪСТЪР (СИЛИСТРА)

Георги Атанасов

Вече може да се отчете, че извън столиците Плиска и Преслав, Дръстър (Силистра) е крепостта, в която са открити най-много моливдовули от VI–XI в., включително владетелски. Още през 20-те години на XX в. оттук е публикуван печат на Симеон Велики, свързан с първите години на управлението му, който и досега привлича вниманието на изследователите¹. Непосредствено след него в научно обръщение е въведен печат на цар Петър с царица Мария². В границите на средновековния Дръстър до северната крепостна стена край р. Дунав през 1984 г. бе намерен и публикуван моливдовул на княз Борис I Михаил³.

Тази тенденция продължи с находките от последните години. През 2003–2005 г. при мащабни изкопни работи за строителството на хотел „Дръстър“ в североизточната част на цитаделата на средновековния град, бяха депонирани огромни количества землени маси върху разположения в близост тенис корт (сега паркинг на хотела). Оттам с металотърсачи бяха добити много находки, включително и оловни печати, които са заведени във фонда на Археологическия музей. Сред тях по-специално внимание заслужават 5 владетелски печата – 2 на ромейския василевс Василий II и три на български владетели – на княз Борис I Михаил, цар Симеон Велики и цар Петър I. С тях българските владетелски печата от Силистра са вече 6. Имаме непотвърдени данни и за още един печат на цар Симеон от типа „анонимни“, но този екземпляр не е добре документиран и не може да се използва пълноценно⁴.

За придобиване на по-пълна представа за българските владетелски печата от Дръстър ще представя всичките досега известни образци, както наскоро откритите, така и публикуваните досега.

1. Печат на Михаил, архонт на България (864–889)

Върху лицевата страна по периферията между два псевдобисерни кръга е изписано „†Κ(ύρι)ε βοήθει Μιχαήλ ἄρχοντα Βουλγαρίας“ („Господи, помагай на Михаил, архонта на България“). В центъра бюст на Христос във фас с кръстат нимб, дълга коса, мустаци и брада. В лявата ръка – евангелие, дясната – в благослов.

Върху опаката страна, по периферията между два псевдоперлени кръга е изписано „†Θ(εοτόκ)ε βοήθει Μιχαήλ ἄρχοντα Βουλγαρίας“ („Богородице, помагай на Михаил, архонта на България“). В центъра – бюстов портрет на Богородица във фас с нимб, мафорий и мантия. Ръцете са в молитвена поза с разтворени длани пред гърдите.

Печатът е с инв. № 99 и се съхранява в РИМ – Силистра. Размери: диаметър 2,5 см. Сравнително добре запазен, но силно изтрит със следи от механични наранявания. Открит в депото с изхвърлена пръст от изкопа за хотел „Дръстър“ в Дунавския парк на гр. Силистра. Непубликуван (обр. 1).

2. Печат на Михаил, архонт на България (864–889)

Аналогичен на гореописания, със същия инвокационен текст. Запазен е само малък фрагмент с размери 9,5x2,5 мм, но същевременно отпечатъкът е бил много по-добър.

Както вече се спомена, открит е край брега на р. Дунав до северната крепостна стена на Дръстър. Инв. № 45 Публикуван от Ив. Йорданов преди 25 г.⁵ (обр. 2).

3. Печат на Симеон, архонт на България (893–897?)

Върху лицевата страна по периферията между два псевдобисерни кръга е изписано „†Χ(ριστ)ἑ βοήθη Συμεὼν ἄρχοντα Βουλγαρίας“ (*“Христe, помагай на Симеон, архонта на България“*). В центъра бюст на Христос във фас с кръстат нимб, дълга коса, мустаци и брада. В лявата ръка евангелия, дясната в благослов.

Върху опаката страна по периферията между два псевдоперлени кръга е изписано „†Θ(εοτόκ)ἑ βοήθη Συμεὼν ἄρχοντα Βουλγαρίας“ (*“Богородице, помагай на Симеон, архонта на България“*). В центъра бюстов портрет на Богородица в пълен фас с нимб, мафорий и мантия. Ръцете са в молитвена поза с разтворени длани пред гърдите. Сравнително схематизирани изображения, надписите дело на не особено грамотен гравьор, който по-скоро имитира от някакъв първообраз.

Размери: 2,7 x 2, 8 см. Сравнително добре запазен екземпляр. За разлика от останалите печати е лят от медна сплав със следи от сребърна баня, по-добре забележими върху опаката страна. Открит в депото с изхвърлена пръст от изкопа за хотел „Дръстър“ в Дунавския парк на гр. Силистра⁶. (обр. 3).

4. Печат на Симеон, архонт на България (864–889)

Аналогичен на гореописания, със същия инвокационен текст. Сходни са още размерите (2,7x2,7 см.), стила на изпълнение и дори несръчно гравирания текст. И този печат не е оловен, но се спореше за метала, от който е бил отсечен (сребро, калай, алпака или нещо друго) и дори имаше съмнение за модерен фалшификат. В началото споменах, че е публикуван от В. Папхаджи и коментирани от В. Герасимов и Ив. Йорданов⁷(обр. 4).

5. Моливдовул на Петър, благочестив василевс (40–50-те години на X в.?)

Върху лицевата страна бюст на Христос с кръстат нимб в хитон и химатион. Дясната ръка е вдигната в благослов, а лявата придържа евангелие. По периферията надпис „†Ἰησοῦς Χριστός“

Върху опаката страна допоясни портрети на цар Петър и царица Ирина (Мария). Царят отдясно в дивитисий и хламида, чиято периферия е обточена с ред скъпоценни камъни и бисери. Закопчана е с фибула за лявото рамо. Върху главата му корона тип стема. Представлява диадема с вградени скъпоценни камъни и бисери и с бисерен кръст върху челната плочка. Долавят се и резките на ниската мека шапка. Липсват пропендулите. До владетеля е царицата, чието тяло е обгърнато от богато декорирана хламида на геометрични фигури и маниакион около врата, обшити със скъпоценни камъни и бисери. Короната включва стемоподобна диадема с вградени камъни и бисерни редове. Над нея се издигат два роговидни израстъка (корнули), между които се долавя мека шапка с кръст над стемната начелна плочка. От двете ѝ страни се спускат бисерни пропендули с трилистно разклонение в края. Между двамата владетели е представен висок двоен „патриаршески“ кръст със сфера в основата, придържана от дясната ръка на Петър и лявата ръка на Ирина. Околовръст по периферията на гръцки език е гравирани надпис „ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΥΣΕΒΗΣ“ (*“Петър, благочестив василевс“*)⁸. Инв. № 101. Размери: диаметър 2,1/2,4 см. Открит в депото с изхвърлена пръст от изкопа за хотел „Дръстър“ в Дунавския парк на гр. Силистра през 2005 г. (обр. 5).

6. Моливдовул на Петър, благочестив василевс (40–50-те години на X в.)

Върху лицевата страна бюст на Христос и кръгов надпис като на по-горния.

Върху опаката страна отново допоясни портрети на цар Петър и Мария с кръст между двамата, но в различна иконография – образите стилизирани, инсигниите и осо-

бено короните са схематизирани, без да се долавят подробности. В случая, стемата на Петър е с пропендули. Има отлики и в гравирания по периферията надпис „ΠΕΤΡΟΣ ΡΑΣΙΓΕΥΗΣ“ Πέτρος βασι(λεὺς) ἐν(σεβ)ής (“Петър, благочестив василевс“). Публикуван, но погрешно определен от В. Папахаджи и Н. Бънеску, коментиран и прецизно идентифициран от Ив. Йорданов⁹.

Двата печата на гняз Борис I Михаил от Силистра са от тип 1 Б (по Ив. Йорданов), защото инвокацията започва с «†К(ύρι)ε βοήθει», докато тип 1 А започва с «†Χ(ριστ)ε βοήθει»¹⁰. Трудно е да се определи дали тази специфика има датираща стойност. Ако да, то печатите с инвокацията «†К(ύρι)ε βοήθει» може да са по-ранни. Косвен показател за това е единствено забелязаното вече пълно сходство със следващите ги хронологически най-ранни печати на Симеон тип 2 А (по Ив. Йорданов)¹¹. По иконография, стил и надписи първите симеонови моливдовули са еднакви с тези на баща му княз Борис I, но всички досега открити екземпляри започват с «†Χ(ριστ)ε βοήθει». В този смисъл може да се предполага, че хронологически те следват борисовите печати тип А, чиято инвокация също започва с «†Χ(ριστ)ε βοήθει», а не тип Б с инвокацията «†К(ύρι)ε βοήθει»

И в печатите на Симеон от коментирания тип 2 има отлики, отчетливо свидетелство за което са специално двата екземпляра от Силистра. Това е забелязано още след публикуването на екземпляра от колекцията на А. Папахаджи (обр. 3), защото е доловен имитационен стил на изпълнение, грубоватост, неточно пресъздаване на надписите и пр. Затова и се обособяват в тип 2-Б. Докато всички симеонови печати от тип 2-Б, подобно на тип 2-А (това важи изобщо за откритите досега владетелски печати в България) са от олово, то при образците от Силистра не е така. Споменах за спора относно екземпляра в колекцията на Папахаджи (лят от сребро, калай, алпака или нещо друго), който не бе доведен до успешен завършек, защото специалистите след откривателя му не са имали достъп до него¹². Новият екземпляр от Силистра (обр. 4) в голяма степен решава проблема, защото безспорно се установи, че е от медна сплав със сребърно покритие. Редом с това може да се приеме, че и първият печат на Симеон от Силистра, публикуван от В. Папахаджи, също е от медна сплав, но очевидно сребърното покритие е било по-запазено и това се долавя от снимките. Най-сетне, това означава, че не става въпрос за фалшификати, както се съмняваше Т. Герасимов, а за уникален случай в практиката на българските владетели, и специално на Симеон Велики, да се лят печати от медна сплав и след това да се посребряват, имитирайки аргировулите (сребърните печати). Нормално е да се запитаме на какво се дължи това отклонение, без аналог сред сфрагистичните паметници от Ранното средновековие не само в България, но доколкото ми е известно и във византийския културен кръг през VI-XII в. Познати са владетелски златни печати (хрисовули), с които императорът скрепява кореспонденцията си до други държавни глави, сребърни печати (аргировули), скрепяващи владетелската кореспонденция с патриарсите и папата и най-сетне оловни печати (моливдовули), скрепяващи владетелската кореспонденция до всички останали лица. На този фон печатите от медна сплав от Силистра стоят някак странно. Впечатляващо е, че и двете изключения са единствено от Силистра – средновековния Дръстър. Обстоятелството, че са посребрени предполага, че в тях е закодирана идеята за аргировули. Кое налага обаче това странно решение и то на канцелария, свързана с изключително информирания в тази материя Симеон Велики, школуван в самия Константинопол. Предполагам, че иде реч за извънреден случай, продиктуван от някакви необичайни обстоятелства и събития, защото няма аналог нито преди, нито след това, в практиката както на Симеон, така и на предшествениците и следовниците му. Предвид местонахождението на двата печата хипотетично може да се предположи, че са работ-

ни и разпращани в кратък отрязък от време, примерно в необичайна ситуация. Такава е примерно мащабната маджарска инвазия през 894–895 г., когато Симеон превръща за кратко Дръстър в своя постоянна резиденция¹³. От тук той води оживена кореспонденция с упълномощени сановници (друнгария Евстатий и известния дипломат Лъв Хиросфакт) на ромейския василевс¹⁴. Ако при тези обстоятелства, блокиран от маджарската конница в цитаделата на Дръстър, не е разполагал с булотирион, то е възможно да се е наложило извънредно леене на печати от медна сплав в набързо приготвени матрици и посребряването им с цел възпроизвеждане на аргировул. Видно е голямото сходство в изпълнението, размерите, иконографията на образите и надписите в двата екземпляра от Силистра. Те обаче не са излезли от един булотирион или по-скоро от една и съща матрица, защото се долавят дребни отлики. Същевременно стилът на изображенията и надписите подсказват бърза продукцията, нехарактерна за официалните владетелски канцеларии в Плиска и Преслав. Това е обаче само една хипотеза за произхода им, с която се прави опит да се обясни странността и уникалността на двата симеонови печата от Дръстър. Само нови находки могат да решат този любопитен случай.

Печатите на Петър, показан заедно с Мария (Ирина), но с инвокативен надпис включващ само неговото име са добре познати. На този фон печатът от Силистра, публикуван от А. Папахаджи и Н. Банеску се вписва изцяло в обособения от Ив. Йорданов тип 3Ав., който включва около 20 екземпляра¹⁵ (обр. 6). Приемам още веднъж уточнението, че са сечени след 945 г., когато Роман I и синовете му окончателно са отстранени от престола¹⁶. Тогава еднолично започва да управлява Константин VII (той също включил в титулатурата си прилагателното „благочестив“!), с което връзката на Ирина с императорската фамилия фактически е прекъсната¹⁷. Остава традицията, позната от предните две по-ранни групи печати, до царя да се изобразява царицата, но при тях в инвокационния текст присъства и нейното име¹⁸.

Вторият печат на цар Петър, открит наскоро в Силистра (обр. 5) обаче не се вписва в типологията, изградена от Ив. Йорданов и други автори, работили по проблематиката, защото засега се оказва без аналог. На пръв поглед по инвокацията той наподобява предния петров печат от Силистра и изобщо моливдовулите от посочения тип 3Ав. Забележителното в случая е обаче, че върху останалите познати печати на Петър, сечени след 945 г. с инвокацията „Πέτρος βασιλεὺς εὐσεβής“ („Петър, благочестив василевс“) откриваме съществени отлики в инсигниите на двамата владетели (обр. 6) в сравнение с екземпляра от Дръстър. Върху тях образите са по-схематизирани, върху короната на Петър има пропендули, но липсват детайли от конструкцията на стемата (бисери, скъпоценни камъни, мека шапка). Много схематична, без подробности в детайлите и конструкцията е изобразена фигурата, дрехата, лицето и най-после короната на царицата. Всички посочени специфики и детайли във владетелските портрети и инсигнии откриваме върху т.нар. втора (по-ранна) група печати на Петър с Мария, където обаче нейното име присъства в инвокационния текст „Πέτρος καὶ Μαρίας ἐν Χριστῷ αὐτοκράτορες Βουλγάρων“ („Петър и Мария в Христа автократори на българите“) (обр. 7)¹⁹. Тези печати се датират след 931 г., когато умира Христофор, бащата на Мария-Ирина, а старият василевс Роман I започва изтощителни войни на изток и влиза в конфликт със синовете си Константин и Стефан. Така към края на тридесетте години Петър прави първи стъпки в борбата за по-висока легитимност, обявявайки се за автократор и въвеждайки определението «български». По този начин постепенно се измъква от сянката на Константинопол и коригира част от прекалените отстъпки, направени вследствие младост, несамостоятелност и неопитност през 927 г. Положението на Мария Ирина като съуправител обаче остава нена-

кърнено, което предполага, че този тип моливдовули е сечен преди 945 г., когато дядо ѝ все още управлява Империята. Остава въпросът как така инвокационният текст «Πέτρος βασιλεὺς εὐσεβής» (“Петър, благочестив василевс“) от печата в Дръстър, характерен за петровите печати от трета група (след 945 г.) е нанесен около владетелските фигури, чиято иконография и инсигнии са характерни за печатите от т.нар. втора група, т.е. сечените по-рано между 931–945 г. Най-последно, долавяме специфики и в инвокационния текст. Обикновено се чете „ΠΕΤΡΟΣ ΡΑΣΙΕΥΗΣ“, докато върху новооткрития екземпляр е изписано „ΠΕΤΡΟΣ ΡΑΣΙΛΕΥ ΕΥС“, т.е. добавена е буквата Λ. При тези специфики печатът от Дръстър засега е уникат и може да означава, че е отсечен точно в годината на промяната, т.е. при подмяната на инвокационния текст, който е водещ. В този смисъл се явява своеобразен преходен подтип между петровите печати от тип 3Аб и 3Ав.

В заключение може да констатираме, че средновековният Дръстър следва столиците Плиска и Преслав не само по количеството открити ранносредновековни моливдовули, но и по броя на печатите на византийските василевси²⁰ и владетелите на Първото българско царство. На практика и тримата християнски владетели, от които са регистрирани печати, княз Борис I, цар Симеон Велики и цар Петър I, са представени с екземпляри от Дръстър. И това не е за учудване, защото между началото на IX в. и до края на X в. той е главната дунавска крепост, резиденция на българските ханове (преславният дом на Дунав на Омуртаг), царе и патриарси²¹. На този фон е напълно естествено откриването на владетелски печати, скрепяващи кореспонденцията на българските владетели с църковната, военната и гражданската администрация, резидиращи в такъв водещ държавен център като Дръстър през IX–X в. Забележително е също, че през IX–X в. Дръстър е свързан с пряк път със столиците Плиска и Преслав, снабден с пътни станции-крепости през около 30 км²². В повечето (Цар Асен, Скала, Руйно) са открити моливдовули от XI в., а от някои са известни печати на българските владетели (Попкралево)²³ и византийските василевси (Цар Асен – печат на императора Роман I Лакапин)²⁴. Явно кореспонденцията между столиците Плиска и Преслав и резиденцията на патриарха и владетелите в Дръстър се осъществява именно по този път, може би най-важния в царството през IX–XI в.

СПИСЪК НА ОБРАЗИТЕ

- Обр. 1. Новооткрит печат на княз Борис I Михаил от Силистра.
 Обр. 2. Печат на княз Борис I Михаил от Силистра.
 Обр. 3. Новооткрит печат на Симеон, архонт на България (893–897 ?) в Силистра.
 Обр. 4. Печат на Симеон, архонт на България (893–897 ?) от Силистра в колекцията на А. Папахаджи.
 Обр. 5. Новооткрит печат на Петър, благочестив василевс (40-50-те години на X в. ?) от Силистра.
 Обр. 6. Печат на цар Петър сечен след 945 г. с инвокацията *Петър, благочестив василевс* открит в Преслав (тип 3Ав. по Ив. Йорданов).
 Обр. 7. Печат на цар Петър и царица Мария с инвокация *Петър, Мария в Христа автoкратoри на българите* сечен след 932 г. открит в Преслав (тип 3Аб. по Ив. Йорданов).

БЕЛЕЖКИ

¹ **Papahadgi, A.** Un sigiliul de argint al țarului Simeon. – In : *Comunicare facuta la congresul al III-lea de numismatica și archeologie, tinit la Cernauci in zile de 29-30 sept.* 1935, 1-9; **Герасимов, Т.** Фалшив сребърен печат на цар. – *ИБАИ*, 12, 1938, 428-430; **Георгиев, П.** Княжеският печат на Симеон от Силистра. – *Нумизматика*, 2, 1988, 26-29; **Йорданов, Ив.** Печатите на преславските владетели /893-971/. С., 1993, 14-15; **Йорданов, Ив.** Корпус на печатите на средновековна България. С., 2001, с. 41.

² **Banescu N., A. Papahadgi.** Plombs byzantins découverts í Silistre. – *Byzantion*, 10, 1935, 605-606; **Йорданов, Ив.** Печатите на преславските, № 33; **Йорданов, Ив.** Корпус, с. 62.

³ **Йорданов, Ив.** Неиздадени печати от Силистра (II) – *ИНМВ*, 21, 1985, 98-99; **Йорданов, Ив.** Корпус, с. 32.

⁴ По непотвърдени сведения този печат е открит през 2007 г. на депото за битови отпадъци в покрайнините на гр. Силистра в м. „Орехова гора“. Там през същата година е депонирана изхвърлената пръст от изкоп за МОЛ в центъра на укрепената територия на цитаделта на средновековния Дръстър. Показана ми бе некачествена снимка с мобилен телефон само на опаката страна през късната есен на 2009 г. Определено се виждаше, че е печат на цар Симеон от спорния тип „анонимни“ от тип III. 2. Б по Ив. Йорданов. Вж: **Йорданов, Ив.** Корпус, с. 43.

⁵ **Йорданов, Ив.** Неиздадени печати, 98–99.

⁶ Този екземпляр, заедно с три печата на византийския василевс Алексей I Комнин бяха предложени за откупка в Археологическия музей в гр. Силистра от силистренския иманяр Пл. Ванев. Печатите бяха документирани, но до откупка не се достигна поради много високата цена, предложена от откривателя им. Той бе информиран за уникалността на печата на Симеон, лят от медна сплав, а не както е обичайно от олово.

⁷ Виж бел. № 1.

⁸ **Йорданов, Ив.** Акламации към цар Симеон I Велики според текста на неговите печати. – В: *Епископ Константинови четения*, 2, 1996, 228–232.

⁹ Виж бел. № 2.

¹⁰ **Йорданов, Ив.** Корпус, 31–32.

¹¹ Пак там, с. 40.

¹² **Георгиев, П.** Цит. съч., 26–28.

¹³ **Мутафчиев, П.** Съдбините на средновековния Дръстър. – В: *Избрани произведения*, II. С., 1973, 35–36; **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове, I, 2, С., 1971, 298–301, бел. 38, където е дадена справка за мненията около използването на Дръстър и Мундрага за временна резиденция на цар Симеон. По-подробно за Мундрага като цитадела на Дръстър в: **Бешевлиев, В.** Географията на България у византийските автори. – *ИНМВ*, 23, 1987, 50–51.

¹⁴ **Златарски, В.** Цит. съч., 298–302; **Божилков, Ив.** Цар Симеон Велики (893-927). Златният век на средновековна България. С., 1983, 91-93.

¹⁵ Пак там, 60–62.

¹⁶ **Йорданов, Ив.** Печатите на преславските, 14–15, 31–32, табл. III–12. **Атанасов, Г.** Инсигниите на средновековните български владетели. Корони, скиптри, сфери, оръжия, костюми, накити. Плевен, 1999, с. 100.

¹⁷ **Успенский, Ф. И.** История византийской империи. Период Македонской династии (867–1057). Москва, 1997, 284–285.

¹⁸ **Йорданов, Ив.** Печатите на преславските, 13–14, 30–31, табл. III-9,10.

¹⁹ **Йорданов, Ив.** Печатите на преславските, 13–14, 31, табл. III-10; **Атанасов, Г.** Инсигниите, с. 99.

²⁰ **Jordanov, Iv.** The Byzantine Administration in Dobrudja (10th-12th century). According to Sphragistic Data. – *Dobrudja*, 12, 1995, 218–221.

²¹ **Мутафчиев, П.** Цит. съч., с. 31 сл.; **Бешевлиев, В.** Първобългарите. Бит и култура. С., 1981, 145 – 146; **Атанасов, Г.** Дръстър и патриаршията на Първото българско царство. – Ду-

росторум-Дръстър-Силистра. Силистра, 1988, 137–143; **Ангелова, Ст.** Отново за локализацията на „преславния дом“ на Омуртаг на Дунав. – В: *Studia protobulgarica ej mediaevalia europensia. В чест на проф. Веселин Бешевлиев*. С., 2003, 189–195; **Атанасов, Г.** Първата българска патриаршеска катедра в Дръстър и патриарх Дамян (927–971). – В: *Изследвания по българска средновековна археология. Сборник в чест на проф. Рашо Рашев*. В. Търново, 2006, 179–196; **Атанасов, Г.** Християнският Дуросторум-Дръстър. Доростолската епархия през Късната античност и Средновековието. *История, археология, култура, изкуство*. Варна–Велико Търново, 2007, 169–175

²² **Шкорпил, К.** Някои от дорог Восточной Болгарии. – *ИРАИК*, X, 1905, 502–508; **Шкорпил, К.** Старобългарска съобщителна мрежа около Плиска и крепостите по нея. – В: *БИБ*, I, 1929, 2, с. 110; **Рашев, Р.** Старобългарски укрепления на Долния Дунав (VII–XI в.). Варна, 1982, 131–134; **Атанасов, Г.** Към историческата география на Южна Добруджа. – В: *Сб. Добруджа*, кн. 4, 1987, 29–31; **Рашев Р.** Средновековният път Плиска-Дръстър и крепостта Диня. – В: *Дуросторум-Дръстър-Силистра. Силистра*, 1988, 118–119; **Атанасов Г., Сн. Генчева** Народна песен за строителството на път към Дръстър (Трестеник) от Симеон Велики – мит и действителност. – В: *Пътуванията в средновековна България*, Велико Търново, 2009, 130–150.

²³ **Йорданов, Ив.** *Корпус*, 60, № 80.

²⁴ **Jordanov, Iv.** *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. 3. Sofia, 2009, p. 90, Nr 77.

THE BULGARIAN RULER'S SEALS FROM IX-X C. FOUND IN DRASTAR (SILISTRA)

Georgi Atanasov

Abstract

Six seals of Bulgarian rulers were discovered in Silistra along with the hundred Byzantine lead seals from VI–XII c.

1. Seal of Mihad'l, archon of Bulgaria (864–889)
2. Seal of Mihad'l, archon of Bulgaria (864–889).
3. Seal of Simeon, archon of Bulgaria (893–897 ?)
4. Seal of Simeon, archon of Bulgaria (864–889).
5. Lead seal of Peter, pious basileus /40–50s years of the X c. ?/
6. Lead seal of Peter, pious basileus /40–50s years of the X c./

In conclusion, we can ascertain that medieval Drastar follows third after the capitals Pliska and Preslav not only in the quantity of the Early Medieval lead seals, but also of the amount of seals of Byzantine basilei and rulers of the First Bulgarian Kingdom. The seals are indirect proof for correspondence between the capitals Pliska and Preslav and the patriarch's and ruler's residence in Drastar in IX–XI c.

Обр. 1. Новооткрит печат на княз Борис I Михаил от Силистра

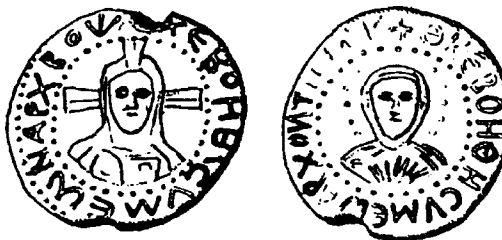
Обр. 2. Печат на княз Борис I Михаил от Силистра

Обр. 3. Новооткрит печат на Симеон, архонт на България (893–897 ?) в Силистра

Обр. 4. Печат на Симеон, архонт на България (893–897 ?) от Силистра в колекцията на А. Папахаджи

Обр. 5. Новооткрит печат на Петър, благочестив василевс (40–50-те години на X в. ?) от Силистра

Обр. 6. Печат на цар Петър сечен след 945 г. с инвокацията Петър, благочестив василевс открит в Преслав (тип 3Ав. по Ив. Йорданов)

Обр. 7. Печат на цар Петър и царица Мария с инвокация Петър, Мария в Христа автократори на българите сечен след 932 г. открит в Преслав (тип 3Аб. по Ив. Йорданов)